

TERÖR OLAYLARININ TÜRKİYE'NİN TURİZMİNE ETKİSİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Şennur SEZGİN₁
Arş. Gör. Başak SEZGİN KIROĞLU₂

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye örneğinde terörizm ile turizm arasındaki ilişkiyi analiz etmekte ve 2000 ile 2016 yıllarını kapsamaktadır. Bu makale özellikle Türkiye'de ve dünyada meydana gelen terörist saldırıların Türk turizmini nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Bu amaçla, "Sabit Değerli Panel Veri Analizi", "Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)" ve "Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Sistem GMM)" olarak üç ayrı ekonometrik model kullanılarak tahmin yapılmıştır. Çalışmanın bulguları göstermektedir ki, Türkiye'ye gelen turist sayısı, döviz kurundaki değişimlerden, GSYH'daki değişimlerden ve dünyada meydana gelen terör olaylarındaki artıştan pozitif yönde etkilenmektedir. Bunun yanında, Türkiye'deki terör olayları, Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Turizm, Türkiye Ekonomisi

JEL Kodları : H20, H22

THE ECONOMIC IMPACTS OF TERRORIST INCIDENTS ON THE TURKEY'S TOURISM

ABSTRACT

This study analyses the relationship between terrorism and tourism in the case of Turkey and covers the years between 2000 and 2016. This article focuses on how the terrorist attacks, in Turkey and in the world, affects Turkish tourism. For this purpose, using three separate econometric models as "Fixed Value Panel Data Analysis", "Generalized Moments Method (GMM)" and "System Generalized Moments Method (System GMM)" are estimated. The findings of the study indicate that exchange rate, GDP and an increase terrorist incidents in the world are positively related to the number of tourists visiting to Turkey. On the contrary, terrorist incidents in Turkey affects negatively the number of tourists visiting Turkey.

Keywords: Terror, Tourism, Turkish Economy

JEL Code : H20, H22

---

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, sennursezgin@ogu.edu.tr

² Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, basaksezin@anadolu.edu.tr

GİRİŞ

Turizm Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan bu yana hızlı ilerlemeler kaydetmiş ve son yıllarda hızla büyüyen bir sektör olmuştur. Türkiye’ye giriş yapan turist sayısının 1960’lardan sonra genel anlamda devamlı bir artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte Türkiye’nin turizmi 1980’den sonra devlet desteği ve turist girişlerini artırma politikası ile turizm dünya pazarında yerini almaya başladı. Özellikle 1985’de turizm sektörünün ekonomide uygulamaya konulan programla teşvik edilen sektörlerden biri olması sektördeki yatırımların artmasına ve ülke ekonomisine kayda değer katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Turizm sektörünün önemli olmasının sebeplerinden biri yeni istihdam olanakları yaratmasıdır. Ancak terör olaylarının hem dünyada hem de Türkiye’de artması gelen veya gelmeye niyetli olan turistlerin sayısını kısıtlamıştır. Önemli bir turizm merkezi olan Türkiye’de artan terör olayları, terörün ve güvensizlik ortamının turizm sektörü üzerindeki muhtemel etkilerinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde terör örgütlerinin oluşması 1960’larda sağ-sol çatışmalarıyla sokak hareketlerinin yarattığı korku ortamında ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasi gerginliğin yarattığı kırılğan ortamdan terör örgütleri yararlanmaya başlamıştı. 1975’de Ermeni terör örgütü olan Asala’nın oluşturulmasıyla 1983 yılına kadar özellikle yurt dışındaki büyükelçilere ve Türk temsilciliklerine yönelik terör eylemleri devam etti. O yıllarda oluşan ETA, Hizbullah, İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA), El Kaide gibi pek çok terör örgütünün yanında Türkiye’de de pek çok kanlı saldırılar düzenleyen PKK terör örgütü faal olmaya başladı. PKK terör örgütü onlarca yıldır gerçekleştirdiği terör eylemleriyle binlerce insanın yaşamını yitirmesine sebep olurken, özellikle Güney Doğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yapılan ve yapılması planlanan birçok yatırıma zarar verip bu yatırımların önüne geçmiş oldu.

Bu çalışma 2000-2016 yılları arasında Türkiye’de ve dünyada gerçekleşen terör olaylarının Türk turizmine etkisini ve nasıl yansıdığını ampirik olarak incelemektedir. Bu analiz içinde sabit değer panel veri, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ve sistem genelleştirilmiş momentler metodu (System GMM) kullanılmıştır. Çalışmada konu ile ilgili literatür incelendikten sonra, ampirik analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları son bölümde özetlenmiştir.

1. İLGİLİ LİTERATÜR

Teröristlerin amaçlarının anlaşılması terörizm ile turizm arasındaki ilişkinin çözülmesine yardımcı olabilir. Teröristlerin motifleri konusunda herkes aynı fikirde olmayabilir, ancak bazı çalışmalar terörizm-turizm ilişkisinin doğasını açıklamaya çalışır. Teröristlerin turistleri veya turizm sektörünü hedef almaları genellikle kasıtlıdır ve kendilerini tanıtmaya, ekonominin bozulması veya ideolojik olarak turizme karşı olma gibi çeşitli hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili en eski makalelerden birinde Richter ve Waugh (1983), ülkeler arası turizm ile diplomatik ilişkiler arasında paralellikler çizerek terörizm-turizm ilişkisinin sembolik yapısına işaret etmiştir. Daha spesifik olarak, teröristlerin hedefleri ideolojik, stratejik ve taktik olarak sınıflandırmıştır.

İdeolojik amaçlar doğası gereği uzun vadeli ve ulusal bir mücadeleyi içerebilir. Taktik hedefler kısa vadeli ve meşrulaştırılmış kaygılarla motive edilmektedir. Genellikle, turizm yerlerinden soygunlar ve savunmasız turistlere saldırılar şeklinde gerçekleşir. Turistlerin hedef alınma nedeni olarak, onların ülkelerinin bir temsilcisi olarak görülmeleri, kolay hedef olmaları ve genellikle “düşmanca veya sempatik olmayan hükümetlerin dolaylı temsilcileri olarak görülmeleri gösterilmiştir.

Yine Richter ve Waugh (1986) yılında yayınlanan makalelerinde, terörist amaç ve hedeflerinin sınıflandırılmasında, turizme ve turistlere yapılan saldırıların, sanayiye ve ülkeyi kontrol eden sosyoekonomik ve siyasi elitlere karşı çıkan teröristler için mantıklı olduğunu savunmuşlardır. Zaten zaman içinde, teröristlerin uluslararası turizmin politik önemini anlaması defalarca ve trajik bir şekilde birçok olayda kendini göstermiştir. Geçmişte yaşanan Achille Lauro yach olayı son zamanlarda yaşanan Mısır’da piramitleri ziyaret eden turistlere, Tunus’da sahildeki turistlere, İngiltere’de kalabalık turistlerin bol olduğu caddedeki saldırılar ve Almanya’nın Noel pazarlarına yapılan saldırılar bunlara örnek verilebilir.

Turizm ve terör arasındaki etkileşimle ilgili yapılan çalışmaları arasında en kapsamlı çalışmalardan bir tanesi de Sönmez (1998)’in yaptığı çalışmadır. Sönmez (1998) çalışmasında turizm ve terör arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk ampirik çalışma olarak Brady ve Widdows tarafından 1988 yılında gerçekleştirdiği çalışmayı işaret etmektedir. Bu çalışma Avrupa turizm talebinin belirleyicilerine yönelik bir çalışmadır. Çalışmanın sonuçlarına göre ilgili dönemde Avrupa turizm talebi terörizm, Çernobil ve ABD’nin Libya’ya saldırısından etkilenmiştir

Terörist saldırılarının sıklığı ve ciddiyeti, turizm endüstrisi üzerinde terörizmin oluşturduğu olumsuz etkinin büyüklüğünü belirlemektedir. Terör olayları karşısında turizm talebinin duyarlılığı turistlere ve turizm yerlerine yönelik terörist saldırıların boyutu”, “terörist saldırıların sıklık derecesi” ve “terörist saldırıların sertlik derecesi” olmak üzere üç ana kıstasta incelenebilir. Bu kıstaslar dönemlere ve ülkelere göre farklılıklar gösterir.

2002 ve 2013 yılları arasında 26 AB ülkesi ve 13 MENA ülkesinin verileriyle yapılan çalışmada AB için terör eylemleri ile turizm arasındaki ilişki oldukça zayıf ve anlamsız bulunurken MENA ülkeleri için bu ilişki negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlardan terörist eylemlerinden Avrupa Birliğindeki 26 ülkenin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki İslami ülkelerinden daha az etkilendiği şeklindeki bir yoruma ulaşılmıştır. Terör olaylarının küreselleşme sürecinde olumsuz etkisinin olduğu ve küreselleşen ticarete tüm oyuncuların etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Terör ülkeler için ulusal boyutta bir risk gibi gözükürken uluslararası boyutta da tüm dünya ülkelerini istikrarsızlığına neden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. (Özcan ve Özmen, 2016).

Terörizmin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin turizm talebi üzerindeki etkisini karşılaştırmak için dinamik panel modeli Kenya’nın turizmi açısından kullanan çalışmada ölümlerle ölçülen terör saldırısının yoğunluğu, gelişmekte olan ülkelere değil, gelişmiş ülkelere gelen turist sayısını önemli ölçüde azalttığı bulunmuştur. Kullanılan veriler Kenya Ulusal İstatistik Bürosu’ndan elde edilmiş ve 2010 yılı ilk çeyreği ile 2013 arasındaki çeyrek verileri kapsayan 27 gelişmiş ve 34 gelişmekte olan ülke için kullanılmıştır (Buigut, 2015).

Türkiye’yi ele alan çalışmalardan birisi Yaya (2009) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada “Aktarma fonksiyonu” olarak adlandırılan bir zaman serisi yöntemi kullanarak terörizmin Türkiye'deki turizm üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, yaklaşık bir yıl içinde gözlemlenen, terörizmin olumsuz ama küçük bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Ancak, Türkiye'deki terörist saldırılar, son dokuz yılda altı milyon yabancı turist azaltılmasına yol açmıştır. Ayrıca, 2006 yılında terörün turizm endüstrisine ekonomik maliyeti 700 milyon dolardan fazla olmuştur. Ancak, Avrupa ve Amerika’daki terör saldırıları ve komşu bir ülkeyi kapsayan aktif bir savaş Türkiye’deki turizmi etkilememiştir.

Türkiye ile ilgili yapılan diğer bir çalışmada 1986 ile 2006 yılları arasındaki turizm ile terörizm arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Autoregressive distributed lag (ARDL) sınır testi prosedürüne dayanarak yapılan analizde turizmin terörle uzun vadeli genel denge düzeyinde bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Uzun vadeli ve kısa vadeli parametre tahminlerinden elde edilen sonuçlar, terörizmin turizm üzerindeki olumsuz bir nedensel etkisinin varlığına işaret etmektedir (Feridun, 2011).

Türkiye’de 1992 ve 2011 dönemlerinin meydana gelen terör olayları ve turizm talebi arasındaki ilişkinin ele alındığı diğer bir çalışmada yapılan regresyon sonucunda, terör saldırılarının turizm talebi üzerindeki saptırıcı etkilerinin çok yüksek olmadığına yönelik bulgular tespit edilmiştir. Çalışmada Küresel Terörizm Veri Tabanından (Global Terrorism Database) elde edilen veriler kullanılmış ve 3016 adet terör saldırısından yalnızca on sekizinin turistleri ve turizm yerlerinin hedef almış olması ve Türkiye’deki terörün sertlik ve sıklık derecelerinin düşük olması gibi kriterlerin bu sonucun bulunmasında etkili olduğu ve tutarlılık gösterdiği belirtilmiştir. Çalışmada bulunan sonuç terörün Türkiye’ye yönelik turistik tercihler üzerinde belirleyici bir faktör olmadığını göstermektedir. Nitekim özellikle terör saldırılarının turizm yerlerinden uzak olan yerlerde yoğunlaşmasının yıllardır süregelen terörün turizm sektörü üzerindeki yıkıcı etkilerinin hissedilmesini engellediği görülmektedir (Çelik ve Karaçuka, 2017).

Terör sadece gerçekleştiği ülkede olumsuz etkilere yol açmamakta komşu ülkeler içinde bazı sorunlar oluşturmaktadır. Terörün bölgeye ve komşu ülkelere etkilerini incelemek için kullanılan Seemingly Unrelated Regression metodu (SUR) kullanan, bu makale yerel ve uluslararası terörizmin turizm talebine etkisini Lübnan, Türkiye ve İsrail özelinde incelemektedir. Bu çalışmanın ayırt edici özelliği, (i) terörizmin yoğunluğunu, (ii) ilgili yayılma etkilerini dikkate alan dinamik bir çerçeve kullanılmasıdır. 1995 yılından 2007 yılına kadarki aylık verilere dayanan ampirik sonuçlar, bir ülkedeki terörizmin sadece o ülkeye değil diğer ülkelere de gelen ziyaretçileri etkilediğini ortaya koymaktadır. Genel anlamda, terörizmin Lübnan'a gelen ziyaretçiler üzerinde çok daha büyük bir olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 1995-2007 yılları arasında turistler Lübnan ve Türk turizm piyasasını birbirinin ikamesi olarak görmekteler. İsrail’deki her türlü terör olayının (yerel veya uluslararası) ve yoğunluğunun, Lübnan’a ve Türkiye’ye gelen ziyaretçileri etkilediği tespit edilmiştir. Genel olarak, terörizmin Lübnan'a gelen ziyaretçiler üzerinde çok daha büyük olumsuz bir etkisi olduğu görülmüştür (Bassil, ve S.Anwar, 2018).

Son zamanlarda bu konu ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de Liu ve Pratt (2017)'in çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre terörizmin “uluslararası turizm üzerinde sadece sınırlı ve kısa vadeli etki yarattığını” ileri sürmüşlerdir. Mevcut literatürün, tutarsız bulgular üreten vaka çalışmalarına odaklandığını, dolayısıyla daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına vurgu yapmışlardır. 95 ülkenin turizm talebi ve terörizm ile ilgili verileri ele alınmıştır. Büyük çaplı ve ölü sayısının çok yüksek olduğu terör saldırılarında bile genellikle turizm üzerinde kısa vadeli bir etkisinin olduğunu bulmuşlardır. Örneğin, 11 Eylül saldırılarından sonraki yıl ABD turizminde sadece yüzde üçlük düşüş gözlenirken, turizm endüstrisi 2004 yılına kadar hızla büyüme yoluna girmiştir. Bu, “turizm talebinin felaket şokundan sonra bile iyileşebileceğini” göstermektedir. Bireysel saldırılar ise turistleri ziyaret etmekten caydırmadığı gibi sürekli devam eden saldırılar turizmi çok az olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca Liu ve Pratt (2016), terör eylemlerindeki küresel bir artışın dünya turizminde sadece hafif bir düşüşe neden olduğunu tespit eden bir regresyon modeli geliştirdiler. Bu modele göre terör olaylarının yüzde bir oranında artması durumunda, turizm talebinin kısa vadede yüzde 0,015 azaldığını, uzun vadede ise daha da az azaldığını işaret etmişlerdir. Sadece dokuz ülkenin turizmde daha büyük bir düşüş görülmüştür ve bu devletlerin her biri (örneğin Suriye, Yemen ve Kolombiya dahil) son beş yıl içinde sürekli kaos içinde olan ülkelerdir. Bu da, terörizmin sık sık saldırı olması durumunda turizm üzerinde büyük olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir.

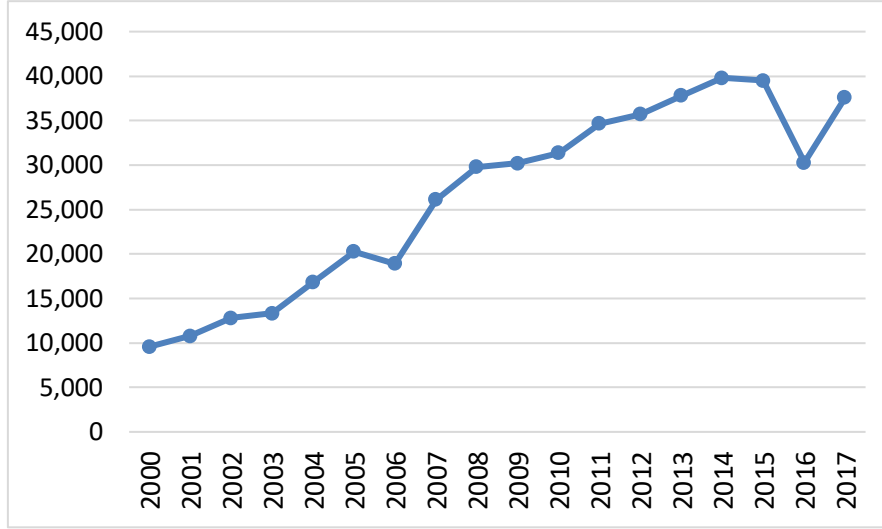
Liu ve Pratt (2016) bu çalışmasında ayrıca politika yapıcıları için tavsiyelerde de bulunmaktadır. Uluslararası manşetler yaratan dramatik terör saldırıları bile turistlerin ülke algılarına çok uzun süre zarar vermez. Bu bulgular, turizm endüstrisinin, bir önceki çalışmalarında önerildiği gibi, bir saldırıdan sonra iyileşmek için hükümetlerden fazla desteğe ihtiyaç duyulmayacağını göstermektedir. Aslında, düşük ve orta gelirli ülkelerin bir terör saldırısından sonra turizmde kısa vadede bir artış yaşandığı görülmüştür. Bu nedenle, politika yapıcılar, bir ülkenin turistler için uluslararası imajını onarmak için tanıtım kampanyası oluşturma yerine, kaynaklar turizm merkezlerinin terörizmden korunmasına tahsis edilebilirler.

Benzeri bir sonuç Sezgin (2019) çalışmasında dış ticaret için bulunmuştur. Bu çalışmada terör faaliyetlerini dış ticaret üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bunu ölçmek içinde 1970-2016 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret verileri ile terör verileri esneklik kavramı kullanılarak hesaplanmıştır. Buna göre bu dönemler arasında Türkiye'nin dış ticaretinin terör saldırılarına duyarlı olmadığı yani dış ticaretin terörden etkilenmediği tespit edilmiştir.

2. VERİ MODEL VE AMPİRİK ANALİZ

Turizm Türkiye'de uzun yıllardır önemli bir sektör olarak yer almaktadır. Dünya ülkeleri içinde 2018'de en fazla uluslararası turist çeken ülke 89 milyon ile Fransa olurken, Türkiye 46 milyon turist ile altıncı sırada yer almaktadır. Turist sayısını son yıllarda en çok artıran ülkelere birisi Türkiye'dir. Grafik 1 de yıllar itibarıyla Türkiye'ye gelen turist sayısı görülmektedir. 2016 yılında Rusya ile yaşanan uçak krizinin etkisiyle yaşanan turist sayısındaki azalma dışında artış oranı sürekli ve yüksek oranda gerçekleşmektedir.

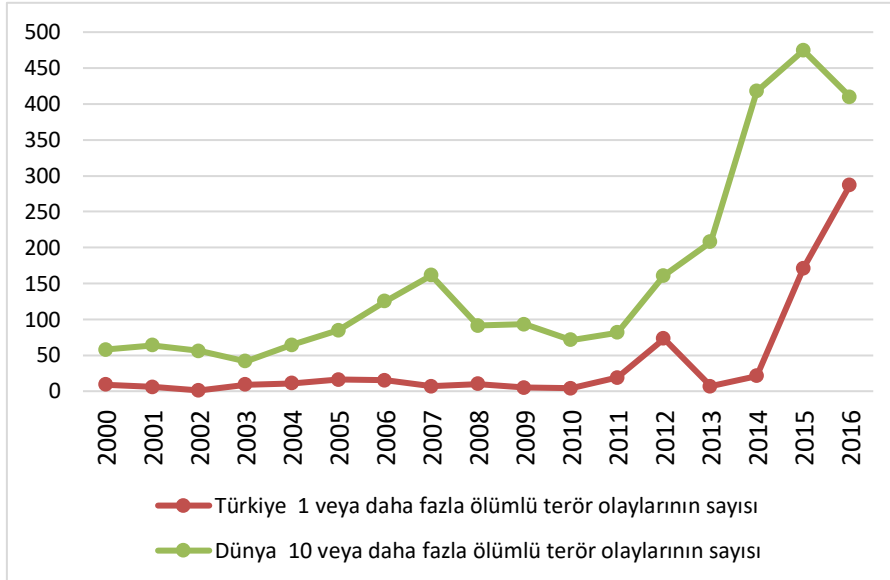
Grafik 1: Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı (bin kişi)

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators (2019)

Dünyada ve Türkiye’de yaşanan terör olaylarının seyrine baktığımızda ise özellikle 2011 yılı sonrasında hem dünyada hem Türkiye’de terör olaylarındaki artış oranı çok yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Grafik 2 de 2000-2016 yılları arasında Dünyada ve Türkiye’de gösterilmiştir. Terör olayları ve turizm ilişkisi aşağıda açıklanan model çerçevesinde incelenecektir.

Grafik 2: Dünyada ve Türkiye’de Terör Olaylarının Seyri

Kaynak: Global Terrorism Database (2017). <http://www.start.umd.edu/gtd>

Çalışmada Türkiye'ye gelen turist sayısına etki eden faktörlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla denklem genel haliyle şu şekilde modellenmiştir:

$$arrivintur_{it} = \alpha + \beta_1 intertur_{it} + \beta_2 gdp_t + \beta_3 exchangerate_t + \beta_4 terrorindexworld_t + \beta_5 terrorindexTurkey_t + \varepsilon_{it} \quad 1$$

arrivingtur : Türkiye'ye gelen turist sayısı

intertur : Diğer ülkelere giden turist sayısı

gdp : Ülkelerin GSYH'si

exchangerate : Türk lirasının ABD doları karşısındaki değişimi

terrorindexworld : Dünya'daki terör olaylarının endeksi

terrorindexTurkey : Türkiye'deki terör olaylarının endeksi

Analiz için kullanılan verilerden terör verileri dışındaki veriler “The World Bank, DataBank World Development Indicators”den, terör verileri The Global Terrorism Database (GTD) küresel terör veri tabanından alınmıştır.

arrivingtur modelimizin bağımlı değişkeni olup Türkiye'ye gelen turist sayısı olarak ölçülmüştür. *intertur* değişkeni Türkiye'den diğer ülkelere giden turist sayısıdır ve Türkiye'ye gelen turist sayısı üzerindeki etkisinin sınırlı olacağı öngörülmüştür. *gdp* değişkeni seçilmiş dünya ülkelerinin GSYH değişikliklerini gözlemlemeyi amaçlamaktadır. Ülkelerin gelirlerinin artmasının turist sayısını artırdığı varsayılmaktadır. Bu değişkenin beklenen değeri pozitifdir. *exchangerate* değişkeni ile döviz kurlarındaki değişikliğin turist sayısına etkili olduğu düşünülmüştür. Ülke parasının değerinin azalması ilgili ülkede fiyatların göreceli olarak azalması nedeniyle turist sayısına pozitif etkide bulunacağı varsayılmıştır. Sırasıyla *terrorindexworld* ile dünyadaki terör olaylarının endeksi oluşturulmuş ve *terrorindexTurkey* ile Türkiye'deki terör olaylarının endeksi oluşturulmuştur. Dünya terör endeksi oluşturulurken, dünyadaki terör olaylarında 10 ve daha fazla ölümlü terör olayları dikkate alınmıştır. Bir yıl içerisinde dünyada gerçekleşen her 10 ve daha fazla ölümlü terör olayı 1 değeri almıştır. Benzer şekilde Türkiye terör endeksinde ise Türkiye'de meydana gelen terör olaylarında 1 ve daha fazla ölümlü terör olayları esas alınmıştır. Verilerden Türkiye'ye gelen turist sayısının, diğer ülkelere giden turist sayısının ve ülkelerin GSYH'sinin logaritmik değerleri kullanılmıştır. Aynı zamanda sadece yıllarla değişen değerler olduğu için bir zaman kukla değişkeni (trend) konulmuştur. Yapılan analizlerde Sabit Değer Panel Veri Analizi, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ve Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (System GMM) olmak üzere üç ayrı ekonometrik tahminler yapılmıştır.

Yapılan analizlerin sonuçları sırasıyla Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te gösterilmiştir. Sabit Değer Panel Veri Analizi sonuçlarını gösteren Tablo 1'i incelediğimizde, *intertur* (diğer ülkelere giden turist sayısı) değişkeni istatistiki olarak anlamlı bir değer almamıştır. Bu sonuç beklenildiği gibidir. Yani diğer ülkelere giden turist sayısının gelen turist sayısı ile bir ilişkisi yoktur. Ülkelerin zenginliğini ve gelirini ölçen *gdp* değişkeni pozitif ve anlamlıdır.

Döviz kurunun gelen turist sayısına etkisi bu modelde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkili çıkmıştır. Bunun anlamı döviz kurunun artması Türkiye'ye gelen turist sayısının artmasına neden olur. Dünyada meydana gelen terör olaylarındaki artış Türkiye'ye gelen turist sayısını pozitif yönde etkilemektedir. Bulunan sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Dünya terör endeksinin etkisinin tüm modellerde pozitif çıkması beklenen bir sonuç değildir. Bunun anlamı dünyada gerçekleşen terör olaylarındaki artış, Türkiye'ye gelen turist sayısını artırıcı yönde etkilemektedir. Buradan Türkiye'nin turistler için güven veren bir ülke olduğu sonucu çıkarılabilir. Türkiye'deki terör olaylarını temsil eden Türkiye terör endeksi ise bu modelde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde çıkmıştır. Bunun anlamı Türkiye'ye gelen turist sayısını Türkiye'de olan terör olayları tarafından azaltıcı yönde etkilenir. Bu veriler dışında Türkiye'ye gelen turist sayısının bir önceki yıl gelen turist sayısından olumlu etkilendiği görülmüştür.

Tablo 1: Sabit Değer Panel Veri Analizi

VARIABLES	Değer	Standard Hata
lintertur	0.069	(0.073)
lgdp	0.937***	(0.112)
exchangerate	2.090***	(0.001)
terrorindexworld	0.005***	(0.001)
terrorindexTurkey	-0.001***	(0.001)
ydum2	-1.115***	(0.181)
ydum3	-1.708***	(0.276)
ydum4	-1.720***	(0.278)
ydum5	-1.651***	(0.275)
ydum6	1.372***	(0.152)
ydum7	1.064***	(0.132)
ydum8	0.940***	(0.117)
ydum9	1.335***	(0.137)
ydum10	1.454***	(0.135)
ydum11	1.488***	(0.147)
ydum12	1.493***	(0.146)
ydum13	1.198***	(0.119)
ydum14	0.942***	(0.083)
Constant	-16.16***	(3.134)
Observations	1,122	
R-squared	0.745	
Number of Countryid	66	

Robust standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) modeli ile yapılan tahminler Tablo2 de gösterilmektedir. İki model arasında çıkan sonuçlar hemen hemen aynıdır. Sadece döviz kurunun etkisi azalmaktadır. Yine bu modelde Türkiye’den diğer ülkelere giden turist sayılarının Türkiye’ye gelen turist sayısına etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Türkiye’ye gelen turistlerin ülkelerinin gayrisafi milli hasılası üzerindeki etkisi GMM modeline göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Dünya terör endeksinin etkisi GMM modelinde pozitifdir, bunun anlamı dünyada olan terör olayları Türkiye’ye gelen turist sayısını artırıcı yönde etkiler.

Tablo 2: Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)

VARIABLES	Değer	Standard Hata
lintertur	-0.0350	(0.081)
lgdp	0.773***	(0.135)
exchangerate	0.001**	(0.001)
terrorindexworld	0.002***	(-0.001)
terrorindexTurkey	-0.002***	(0.001)
ydum2	0.208***	(0.0636)
ydum4	-0.0841	(0.0574)
ydum5	-0.0192	(0.0699)
ydum6	0.307***	(0.0601)
ydum7	0.0591	(0.0494)
ydum8	0.128***	(0.0463)
ydum9	0.0777*	(0.0452)
ydum10	0.0771**	(0.0306)
ydum12	0.0797***	(0.0246)
ydum13	0.0991***	(0.0267)
ydum14	0.00212	(0.0314)
L.larrivingtur	0.607***	(0.0861)
ydum16	0.264***	(0.0307)
Constant	-15.20***	(3.000)
Observations	990	
R-squared	0.745	
Number of Countryid	66	

Robust standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Son olarak yapılan Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (System GMM) sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur. Bu analiz sonuçları ilk iki tahminle benzerlik göstermekle beraber *gdp* değişkeni istatistiki olarak anlamsız hale gelmektedir. Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodunda da döviz kurunun gelen turist sayısına etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkili çıkmıştır. Dünya terör endeksi diğer modellerde olduğu gibi bu modelde de istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Dünya terör endeksinin etkisi pozitifdir.

Bu durum beklenen sonuç olmamakla beraber, Türkiye'nin dünyanın geri kalan bölgelerine göre daha güvenli yer olduğu algısı ile açıklanabilir. Türkiye'deki terör olaylarını temsil eden Türkiye terör endeksi ise tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde çıkmıştır. Bunun anlamı Türkiye'ye gelen turist sayısını Türkiye'de olan terör olayları tarafından azaltıcı yönde etkilenmektedir. Türkiye'ye gelen turist sayısının bir önceki yıl gelen turist sayısından da olumlu etkilendiği görülmüştür.

Tablo 3: Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (System GMM)

VARIABLES	Değer	Standard Hata
lintertur	0.00335	(0.0138)
lgdp	0.00473	(0.0101)
exchangerate	0.002***	(0.001)
terrorindexworld	0.000854***	(0.000202)
terrorindexTurkey	-0.00205***	(0.000178)
ydum2	0.0333	(0.0458)
ydum3	-0.195***	(0.0498)
ydum4	-0.158***	(0.0495)
ydum6	0.302***	(0.0641)
ydum7	0.0316	(0.0580)
ydum8	0.208***	(0.0530)
ydum9	0.214***	(0.0627)
ydum10	0.0799	(0.0624)
ydum11	0.0566	(0.0656)
ydum12	0.224***	(0.0646)
ydum13	0.180***	(0.0551)
L.larrivingtur	0.972***	(0.00610)
Constant	0.0356	(0.169)
Observations	1,056	1,056
R-squared	0.745	0.745
Number of Countryid	66	66

Robust standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

SONUÇ

Bir ülkede gerçekleşen terör olayları ve olayların gerçekleşme sıklığı ülkenin diğer ülkeler ve o ülkelerin insanları tarafından oluşan düşüncesine etki eder ve bu etki o ülkeyi ziyaret etme niyetlerini etkileyebilir. Bu çalışma kapsamında 2000-2016 yıllarında Türkiye'deki turizm faaliyetlerinin terör olaylarından nasıl etkilendiği, Türkiye'ye gelen turist sayısının terör olayları, bu olayların büyüklüğü ve şiddetinin etkisiyle nasıl oluştuğu konuları incelenmiştir.

Analizin sonuçlarına göre Türkiye'ye gelen turist sayısının, döviz kurundan, ülkelerin gelirinden ve terör olaylarından doğrudan etkilendiği görülmüştür. Bir ülkede gelirin artmasıyla birlikte o ülke vatandaşlarının zenginleştiği kabul edilebilir. Bu durum gelen turist sayısını olumlu yönde etkileyerek, daha fazla turistik gezi yapılacağı ve gelir artmasıyla sonuçlanacağı şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde döviz kurunun yükselmesi Türkiye'yi diğer ülkelere kıyasla daha düşük fiyatlı bir yer yapar ki bu da gelen turist sayısının artmasının nedeni olarak açıklanabilir. Bu sonuçlara göre GSYH ve döviz kurunun Türkiye'ye gelen turist sayısı üzerinde pozitif etkisinin olması beklenen sonuçlardır. Türkiye'de olan terör olaylarının olumsuz etkisi ise yine beklenen bir sonuçtur, çünkü bir ülkede terör olaylarının olması oraya gelmeyi düşünen insanlarda bir güvenlik kaygısı yaratacağı için gelen turist sayısının terör olayları ile azalması doğaldır. Dünyada olan bir terör olayının gelen turist sayısını artıracak bir etkisinin olması beklenenin dışında bir sonuçtur.

Türkiye'nin en önemli sektörlerinden birinin turizm sektörü olması nedeniyle Türkiye'nin yerel olarak olan terör olayların etkisinin yanında dünyada yaşanan terör olaylarının etkisinin incelenmesi ve bu duruma karşılık güvenlik ve tedbirlerin alınması açısından yapılan çalışma ülkenin politika yapıcılarına yarar sağlamaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırısı sonrasında terörizmle ilgili akademik çalışmalarda önemli oranda bir artış olmuş ve dünyada güvenliğin artırılması, küresel terörle mücadele etmek için önemli bir adım olmuştur. Ancak ticaret gibi turizmde de maliyetleri yükseltmiştir. Terörizmin, turizm üzerindeki etkilerinin bilinmesi, terörizmle mücadele konusunda daha etkili adımlar atılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bassil, C. , A.S. Saleh ve S.Anwar (2018). "Terrorism and tourism demand: a case study of Lebanon, Turkey and Israel", *Current Issues in Tourism*, 22, 50-70

Buigut, S., & Amendah, D. D. (2016). Effect of terrorism on demand for tourism in Kenya. *Tourism Economics*, 22(5), 928-938.

Bradyand, J., & Widdows, R. (1988). The impact of world events on travel to Europe during the summer of 1986. *Journal of Travel Research*, 26(3), 8-10.

Celik, N., & Karacuka, M. (2017). Terör Saldırılarının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneğinde Ampirik Bir Analiz. *Ege Academic Review*, 17(3).

Feridun, M. (2011). Impact of terrorism on tourism in Turkey: empirical evidence from Turkey. *Applied Economics*, 43(24), 3349-3354.

Global Terrorism Database (2017). <http://www.start.umd.edu/gtd> (Erişim Tarihi 6 Ekim 2019)

Özcan, C. C., & Özmen, İ. (2016). Terör ve Turizm İlişkisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi: AB ve MENA Örneği. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(4), 69-83.

Richter, L. K. (1983). Tourism politics and political science: A case of not so benign neglect. *Annals of Tourism Research*, 10(3), 313-335.

Richter, L. K. ve Waugh, L.W. (1986). Terrorism and tourism as logical companions, *Tourism Management*, 7(4), 230-238.

Sezgin, Ş. (2019). International trade and terror relationship in Turkey, *Sosyoekonomi*, 27 (40), 55-66.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gecmisten-gunumuze-terorun-tarihi-7640920>
chology, 13(4), 657-677. *mics* 90, 725–750.

Liu, A., & Pratt, S. (2017). Tourism's vulnerability and resilience to terrorism. *Tourism Management*, 60, 404-417.

Sönmez, S. F. (1998). Tourism, terrorism, and political instability. *Annals of tourism research*, 25(2), 416-456.

The World Bank, (2019) DataBank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Yaya, M. E. (2009). Terrorism and tourism: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 20(6), 477-497